

El cor de la València a

El somni de Jaume I era, ja uns anys abans de la conquesta de la ciutat als musulmans, la construcció d'un gran complex religiós, Sant Vicent de la Roqueta.

RAFA GIL

Quan el rei Jaume I va afrontar la campanya de la conquesta de València ja preveia la cohesió religiosa i patriòtica que caldria a aquelles noves terres. Bon coneixedor del valor dels símbols i de la influència de la dimensió sobrenatural —per la seva formació templera—, el rei va forjar el seu somni: un monestir que, a l'estil del Montserrat català, fos el cor espiritual del nou regne, eix vertebrador de la consciència col·lectiva dels pobladors que vindrien darrebre els guerrers. Aquest centre irradiador havia de ser Sant Vicent de la Roqueta.

Un primer element revelador del perquè de la tria: la devoció a aquest sant s'havia mantingut durant tota l'ocupació musulmana entre els petits nuclis de fidels. Vicent havia estat un diaca del bisbe de Saragossa que va morir martiritzat pels romans a València, el gener de l'any 304, en temps de l'emperador Dioclecià. Els botxins, temerosos d'un nou mite cristià, van llençar el seu cadàver a mar, però els devots van recuperar-lo i enterrar-lo. Així naixia la figura de qui havia de ser Sant Vicent Màrtir o Sant Vicent de la Roda.

Anul·lada la persecució contra els cristians, el culte al sant va arrelar en una capella sepulcral —edificada al mateix lloc on havia mort torturat— que acollí milers i milers de pelegrins fins als temps de la invasió àrab del segle VIII. Consumada aquesta, els cristians van traslladar-ne les despulles a Castres (Occitània). El lloc de l'enterrament, tanmateix, va quedar com a relíquia i centre de la petita comunitat cristiana. Els trasbalsos de la fi de l'imperi romà afavoriren que l'atribolada humanitat d'aquelles centúries girés els ulls a tots els sants màrtirs, que tenien l'aureòla d'intercedir davant Jesucrist mateix.

De la força que emanava del sant, n'és una mostra que la comunitat mossàrab de València va conservar-li la devoció i va tenir cura del seu santuari. A l'altra banda de la frontera, en terra cristiana, Sant Vicent tampoc no era oblidat: Alfons II, al 1172, va aprofitar una operació militar en terres del govern musulmà de València per obligar-lo a ser tributari de la corona i, cinc anys després, va cedir l'església de Sant Vicent al monestir aragonès de San Juan de la Pena. Pere I, fill seu i pare de Jaume I, va refermar la concessió al 1212.

El projecte valencià. La monarquia catalano-aragonesa decideix la conquesta de

liberada

València al 1232, i es referma en la prossecució de la croada a les corts aplegades a Montsó al 1236. Des d'aquest moment, Jaume usa el títol de rei de València. El projecte valencià, doncs, ja és llargament acaronat. Al 1232, sis anys abans de l'entrada a València, Jaume I va fer una pre-donació de l'església de Sant Vicent en favor del monestir de Sant Victorià d'Osca. Però al 1237, coincidint amb el reagrupament de les forces cristianes al Puig per preparar l'assalt a la capital, va redactar una carta que atorgava l'església i el lloc de Sant Vicent al monestir benedictí de Santa Maria de la Grassa, situat entre Narbona i Carcassona. L'agitada vida d'aquest monestir va impedir que se'n fes càrrec i el rei va optar per la seva donació de 1232 en favor del cenobi aragonès.

Robert I. Burns, professor de la Universitat de Califòrnia i autor de l'obra *El regne croat de València*, esmenta que abans de la rendició de la ciutat Jaume I va elevar al papa Gregori IX una petició de patronatge en favor de Sant Vicent. De la resposta papal, se'n deduïa que ja existia la voluntat reial de fundar-hi un hospital i un monestir. Hi ha el fet molt significatiu que, tot i trobar-se encara en territori enemic, un heroic grup de croats es va obrir camí i va celebrar en l'antic santuari —convertit en mesquita— un ofici religiós, preludi del que serien les solemnitats posteriors a la rendició musulmana.

La Santa Seu col·laborà en els plans del rei amb la concessió generosa de protecció i d'un

RAFA GIL

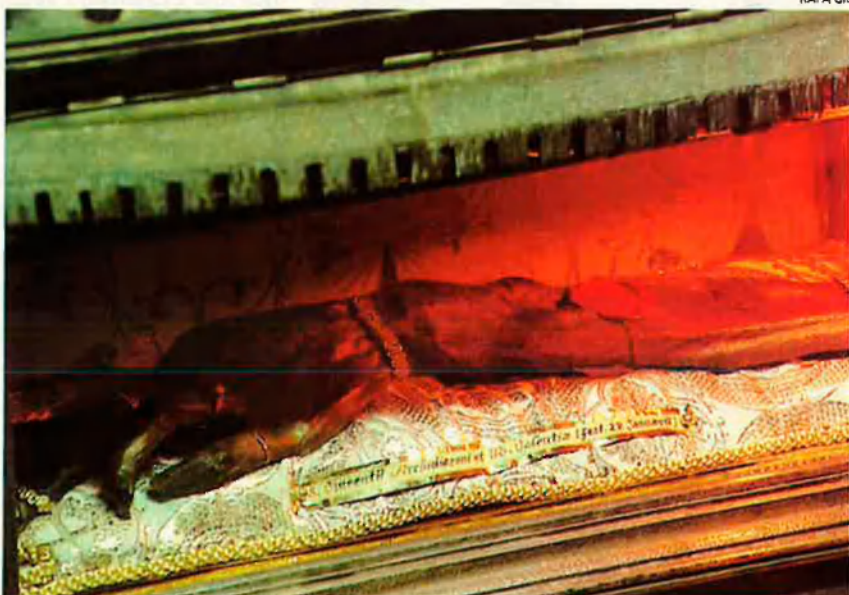
Dalt, una rèplica del sarcòfag romà de Sant Vicent. Baix, el braç del sant, que és venerat a la catedral de València, tant més que l'informe de qui l'any 1948 era cardenal patriarca de Venècia, Adeodato Giovanni Piazza, testifica que la relíquia és autèntica.

règim de propietat especial. Mitjançant el pagament d'un cens anual d'una lliura de plata a Roma, el futur monestir i el seu entorn quedaven fora del control diocesà, amb el rei com a únic senyor. Burns anomena Sant Vicent "centre i corona de la reconstrucció ideològica" de les terres valencianes.

Contra la visió superficial que l'expansió es reduïa a una campanya constant de lluites als camps de batalla, la política de Jaume I és un exponent de la visió política de construcció d'un país, o d'un regne, en el llenguatge de l'època. El rei animava la labor d'un altre exèrcit: escriptors, notaris, homes de negocis, de cultura i de religió que, des de segona fila, bastien minuciosament tot l'entramat institucional. El projecte-somni de Sant Vicent n'és una rica mostra.

Comunitat espiritual. Les tropes de la Confederació Catalano-Aragonesa havien penetrat en un territori aliè, en el qual van trobar les restes d'una tradició —la devoció a Sant Vicent Màrtir— que calia vivificar com a aglutinador dels sentiments religioso-patriòtics del nou regne. Burns destaca que, així, la devoció a Sant Vicent esdevenia la represa d'una continuïtat espiritual que s'hauria trencat, ocasionalment, amb la penetració àrab, però que, de fet, pertanyia a una comunitat original i antiga, la cristiana, que ara tornava amb tots els drets a un territori que era seu des de temps immemorial. "No eren ni un exèrcit d'ocupació ni uns colonitzadors rudes i sense escrúpols. Simplement, havien tornat a casa", escriu.

La Mare de Déu del Puig era la institució patronal del nou regne, però la ciutat de València disposava d'un sant autòcton, propi de la terra, martiritzat allà mateix. Vençuda la resistència àrab, Jaume I entra a València el

RAFA GIL

9 d'octubre de 1238. I els gestos no es fan esperar: el rei dicta un privilegi per tal que, en senyal d'agraïment al sant siguin bastits un monestir i un hospital al lloc on havia estat sepultat el màrtir. En una dècada escassa, ja són construïts.

El complex d'edificis responia a un projecte anterior a la conquesta. L'església va prendre l'estil gòtic. L'hospital incloïa habitacions separades per a homes i dones, estades per als vetlladors, una capella ben dotada i un hostal per als pobres. El rei, com a patró del monestir, gaudia de la prerrogativa d'allotjar-hi persones que, generalment, eren matrimonis grans, vídues, vells soldats, etc. L'administració del centre passà al 1255 als mercedaris (dels quals el rei mateix era patró i fundador) i retornà als monjos de Sant Victorià per acabar essent administrat al 1286 –ja convertit en priorat– pel monestir cistercenc de Poblet, sempre amb el patronatge de la corona i sense dependències del bisbat corresponent. Aquests canvis de titularitats van ser l'origen d'encesos plets. L'administració de Poblet funcionà fins a la desamortització de Mendizábal (1835).

Per decisió del rei, és a Sant Vicent que es conservaria l'estendard reial enlairat a la torre d'All-Bufat de València el dia de la seva capitulació. Per commemorar-ne els centenaris successius el poble va sortir en processó d'acció de gràcies al màrtir per haver guanyat el regne. "La nostra convicció és que el senyor Jesucrist ens va lliurar la ciutat i tot el regne de València, i el va arrencar de les mans i del poder dels pagans, gràcies a les pregàries especials de Sant Vicent", va deixar escrit el monarca.

La construcció i l'agençament del santuari de Sant Vicent van representar per al rei unes càrregues enormes, en una etapa que es trobava compromès amb molts projectes eclesiàstics i civils. "Però la despesa va ser mínima –insisteix Burns– en comparació amb els efectes aconseguits. Sant Vicent va fer més per convertir València en un regne cristià del que Jaume podia haver fet amb cap despesa similar en un projecte no religiós".

Per afrontar la inversió, la corona va dotar el santuari amb rendes i contribucions més

Dalt, la tomba de pedra del sant amb una imatge del màrtir. Baix, l'oratori on probablement hi havia una presó que acollí el sant abans de ser torturat.

que generoses, tant en forma de propietats com de tributs econòmics de particulars, així com de participació en l'explotació de riqueses naturals, com l'Albufera i les salines adjacents. Les preferències del rei Jaume per Sant Vicent van tenir continuïtat fins a la seva mort. L'any 1261, atorgava una carta protegint les seves propietats contra la violència, i declarava l'hospital immune contra les molèsties oficials relacionades amb els deutes.

El santuari passava èpoques de penúria degudes a les ambicioses construccions que realitzava. Per això es multiplicaven un any i un altre els donatius i els drets de cobrar contribucions, tant públiques com privades. Al 1244 ja s'havia decretat que "tots els ramats de Sant Vicent poden pasturar per tots els dominis del rei, de franc, sense pagar carnatge ni herbatge".

Cohesió necessària. La cohesió continuava essent molt necessària, atès que sovintejaven les revoltes protagonitzades pels densos contingents de població musulmana que havien quedat al nou regne, a diferència del que passava a Mallorca. Per Rovira i Virgili, València és, sens dubte, la regió catalana que presenta una més forta influència sarraïna en la sang, en el caràcter i en els costums.

A la fi de la seva vida Jaume I va afegir un codicil al seu testament en virtut del qual establia l'ampliació, encara, de les instal·lacions de Sant Vicent. Es tractava de cinc edificis nous, units amb ponts coberts, com també de l'adquisició de més creus i ornamentals. Mentre el rei ja vell tracta sumàriament de les altres qüestions, "a l'hospital, li dedica tota l'extensió i entusiasme", destaca Burns. Amb la seva política de prudència envers els regnes cristians veïns i d'expansió només per terres sarraïnes –culminada amb la fallida croada a Terra Santa– Jaume I es guanyava qualificatius com el de Miret i Sans, de "patriarca dels pobles neollatins". Aquesta política, unida a la partició testamentària dels seus dominis, també li ha ocasionat les crítiques d'uns altres historiadors, com Ferran Soldevila.

Resseguir la història del santuari és complex, per-

La força de Montserrat en temps de Jaume I

Des de Ramon Berenguer I, tots els reis de la dinastia catalana van sentir una especial predilecció pel santuari marià.

L'Edat Mitjana reviu un esclat de les mitologies antigues en tots els àmbits: des dels reis fins als estaments humils, tothom mira d'atribuir-se uns orígens mítics i uns models purs a imitar. Les idees mil·lenaristes que anuncien una fi del món, un canvi d'era, o la reunió de totes les nacions del món al voltant d'un centre que és Jerusalem, s'apoderen de les societats occidentals. Les mateixes croades, amb l'episodi de les marxes infantils del 1212, apareixen ja com un fenomen espiritual col·lectiu mogut per un impuls incontenible. Floreixen els mites dels reis adormits i de la definitiva tornada de Crist.

La infantesa del rei Jaume, de la mà dels seus tutors de l'Orde del Temple a Montsó, ja és marcada per fets extraordinaris: salvació miraculosa d'un atemptat mortal, aparicions marianes, espases amb poders màgics, etc. Llançat als camps de batalla, els fenòmens sobrenaturals —com l'aparició del llegendari cavaller blanc a l'assalt de Mallorca— també acompanyen la vida del rei. Manuel de Montoliu ha estudiat els elements èpics, sobretot relacionats amb el mite del rei Artús, que apareixen en la *Crònica de Jaume I*.

A principi del segle XIII la fama de les meravelles de la muntanya de Montserrat s'havia estès pertot arreu. El rei i el seu entorn templer hi eren molt sensibles: el 20 de juliol de 1218 el jove rei signava un privilegi en favor seu, en el qual parlava del "venerable monestir de la gloriosa Mare de Déu, Santa Maria de Montserrat, que Déu adorna

RAFA GIL

Capella-presó de la plaça de l'Almolna. Sant Vicent havia d'agermanar tot el regne en la mateixa passió.

i il·lustra amb miracles continus". L'existència d'aquest potent centre d'espiritualitat cristiana, amb un ressò multitudinari i amb una aurèola de fets sobrenaturals, esdevenia un referent utilíssim per a dibuixar el que havia de ser una vivència paral·lela en les noves terres del sud.

La fama guanyada pels miracles montserratins es reflectia en l'allau de pelegrins, romiatges i donacions testamentàries que arribaven de totes les terres catalanes. La funció protectora de la Mare de Déu contra els perills també era una constant. Un exemple entre centenars: Guerau, vescomte de Cabrera, feia un donatiu perquè la seva intercessió l'havia salvat d'una espantosa tempesta que enfonsava el castell de Montsoriu.

La *Crònica* de Bernat Desclot relata que Pere el Gran, fill de Jaume I, "el dia més crític de la seva vida" —el 10 d'agost de 1285— va passar tota la nit pregant davant l'altar de "Madona Santa Maria" per tal que li fes costat en el combat imminent contra l'exèrcit invasor del rei Felip de França; els catalans van guanyar la batalla, val a dir. Un altre exemple de la predilecció de la casa comtal catalana pel santuari de Montserrat va ser la prometença feta pel rei Jaume II, quan va caure greument malalt a Nàpols.

El pare Anselm M. Albareda estableix que cap família noble d'aquella època no va deixar de pagar tribut dels seus béns al monestir. També són constants els privilegis, les exempcions, les donacions i les visites a Montserrat dels reis de la nissaga catalana. Ramon Berenguer IV, en el seu testament de 1131, va llegar una bella hisenda al monestir. "La devoció de la família reial a Montserrat serà eficaç i perdurable —escriu Albareda—. Ni un sol monarca d'aquesta dinastia no deixarà de relacionar-se amb la història del monestir que, curullat de béns materials pels poderosos de la terra, enriquit de gràcies espirituals pels prelats, legats pontificis, pels papes mateixos, voltat d'una admiració i devoció fervents de tot el poble, ha esdevingut per antonomàsia el santuari de Catalunya".

El model d'establiment a implantar a València era suggeridor: un Montserrat encara més autòcton —amb un sant mort allí mateix—, amb poders miraculosos abundants, i amb una força d'atracció que superés les comarques veïnes i arribés a agermanar tot el regne en una mateixa passió. El resultat va ser Sant Vicenç de la Roqueta que ens ha llegat la història de València. **M. M.**

què no ha deixat un rastre documental apreciable, fora dels documents de propietats i administracions. Aquests reflecteixen la vida administrativa i jurídica de la institució, però no mostren amb gaire riquesa, com és obvi, el paper d'eix vertebrador de l'esperit dels nous pobladors que el rei li havia encomanat.

El segle XIX marca la davallada del monestir de Sant Vicent de la Roqueta. Assaltat pels revolucionaris liberals al 1835, va ser venut a Pere Escrich al 1838, que el va convertir en hostal. Al 1879, les monges agusti-

nes de Sant Josep i de Santa Tecla el compraven per 100.000 pessetes i en feien un convent. La superfície de tot el complex era aleshores de 7.660 m². Tanmateix, les dificultats econòmiques d'aquesta comunitat van obligar-la a vendre'l per parts al llarg del nostre segle.

Degradació arquitectònica. A nous temps, nous problemes. Avui, la propietat es reparteix entre la comunitat agustina —que ha construït un col·legi a l'antic hort—, l'arquebisbat —titular de la parròquia de Crist Rei—,

i l'Ajuntament –propietari del convent–. La penúria econòmica de les agustines, unida a una manca de coordinació entre la Generalitat socialista i l'ajuntament del PP-UV a l'hora de restaurar l'edifici, ha afavorit la degradació arquitectònica del monestir, el qual encara conserva dues portes romàniques del temps de Jaume I. Curiosament, en els capitells de les columnes de la porta nord figura una escena escultòrica sobre el martiri de Sant Vicent.

El monestir va escapar de ser enderrocat l'any 1973, quan fou adquirit per l'ajuntament franquista. Però en temps democràtics, l'any 1988, l'ajuntament va cedir l'edifici a la Generalitat a condició que, en el termini màxim de cinc anys, l'habilités per instal·lar-hi un institut de batxillerat a distància i hi executés excavacions arqueològiques, prèvies a una hipotètica restauració, atès el caràcter de monument històric artístic nacional que té l'edifici des de l'any 1978. Però cap d'aquestes coses no s'han fet, de tal manera que l'antic convent ha passat de nou a mans municipals i continua en el mateix estat d'abandó i tancat al públic. A més, tampoc no hi ha redactat cap projecte de restauració global del conjunt. Per ara, únicament en rehabiliten l'església de Crist Rei (la façana, murs exteriors i pati) per iniciativa del rector i dels feligresos.

En vista d'això, una entitat valenciana, l'Associació d'Amics de Sant Vicent de la Roqueta, pressiona sense èxit l'administració des de fa tres anys per unificar el temple i el monestir en una única propietat i escometre una restauració urgent del conjunt. Mario Puga, vice-president de l'associació, proposa que l'Ajuntament vengui simbòlicament la seva part a l'arquebisbat, cosa que facilitaria subvencions dels organismes oficials per a la restauració. També reivindica una excavació del lloc per si hi apareix cap resta de l'antiga capella sepulcral, i demana la creació d'un patronat que canalitzi aquestes iniciatives. De moment cap d'aquestes propostes no s'ha dut a terme i l'entitat només es dedica a fer estudis i conferències sobre la figura de Sant Vicent.

Sant Universal. No obstant això, i al marge d'aquesta qüestió, el culte de Sant Vicent s'ha estès per tot el món. Almenys vint

Dalt, la parròquia del Crist Rei, l'única part de l'antic monestir de Sant Vicent de la Roqueta que avui s'està rehabilitant. Dins de l'església hi ha una capella molt visitada que reproduïx la presó on fou tancat el sant (imatge de baix).

països europeus, llatinoamericans i asiàtics conserven encara avui una àmplia toponímia vicentina: municipis, esglésies, monestirs, partides de terme i ermites, santuaris que la tradició considera relacionats amb la presència del sant màrtir o l'existència d'algunes de les seves relíquies. Aquest fenomen ha estat acuradament estudiat per Vicent Castell Marquès, historiador i canonge arxiprest de la catedral de València, en el seu treball *Hagiotoponímia de San Vicente, protomàrtir de València*.

La ciutat vicentina per antonomàsia és València. Aquí hi ha la principal relíquia coneguda del sant: el braç esquerre en estat momificat dintre una urna, a la catedral. Precisament enguany fa vint-i-cinc anys de la devolució del braç a l'Arquebisbat de València. Aquest braç, segons la tradició, fou dut a Bari (Itàlia) l'any 1104 pel bisbe mossàrab de València, Teodovild, que va iniciar un viatge a Palestina, però en caure malalt va cedir la relíquia a la catedral de Sant Nicolau, on fou soterrat. Segles després, l'any 1970, l'últim propietari del braç, Pietro Zampieri, tornà la relíquia a València, el dia 16 d'octubre. Des d'aquest dia, el braç és venerat a la catedral, tant més que l'informe de qui l'any 1948 era cardenal patriarca de Venècia, Adeodato Giovanni Piazza, testimonia que la relíquia és autèntica.

D'una altra banda, curiosament dos anys abans de tornar el braç a València, fou sotmès a un estudi radiogràfic i fotogràfic pel professor Giovanni Dogo, llavors cirurgià plàstic de la Universitat de Pàdua, que recull les seves conclusions en el treball "La mano del santo". L'investigador, a fi de determinar les causes de la mort i la data de la tortura de Sant Vicent, arriba a la conclusió que el màrtir es degué escaure entre els dies 10 i 13 de gener del 304. Afirmar també que el sant fou

sotmès a una font tèrmica de calor dosificada, en temps i distància, que li produï tot de cremades, per més que va morir uns dies després del martiri d'una "patologia toxicoinfecciosa", és a dir, per diverses infeccions causades probablement pel contacte de la pell cremada amb la humitat i el fred de la presó.

Però el lloc vicentí més important és, sens dubte, la Roqueta. Dins l'església de Crist Rei hi ha una capella molt visitada que reproduceix la presó on fou tancat el sant i una rèplica del sarcòfag romà dintre el qual se suposa que fou soterrat. Aquesta rèplica, finançada per l'associació d'amics de la Roqueta, és una reproducció de la tomba de pedra existent avui al Museu Sant Pius V de la ciutat.

També es venera a la plaça de Santa Mònica una columna en la qual, segons la tradició, va descansar el sant del seu penós viatge des de Saragossa. Són també importants la capella-presó de Sant Vicent, a la plaça de l'Almoina, i l'oratori del carrer del Càrrec de Sant Vicent, on probablement hi havia una de les presons que acollí el sant abans de ser torturat.

Però el sant té molts llocs de culte en unes altres parts del món sobretot a Portugal, Itàlia i França. Cal destacar que no sols és copatró de València –amb sant Vicent Ferrer–, sinó que és també patró de Portugal i de Lisboa, i dels viticultors de França. La gran veneració del màrtir Vicent en aquests tres països ve, segons que apunten alguns estudiosos, de la dispersió de les relíquies durant la dominació islàmica, quan les relacions entre musulmans i mossàrabs no eren del tot bones, sobretot després de la retirada de les tropes castellanes del Cid l'any 1102. En tot aquest temps no se'n va interrompre el culte, segons Vicent Maiques, però una part de les relíquies del sant anaren a parar en diversos països cristians.

Encara que hi ha versions diferents de la repartició de les relíquies, els professors Lluís de Laoner i Carme Garcia mantenen, sense proves, que degué començar a partir del segle V, quan fou obert el sepulcre del sant. D'aquesta manera, parts del cos, vestimenta i objectes religiosos –relíquies d'autenticitat discutida per altres autors–, ja es difongueren per molts llocs d'Europa, cosa que donà peu a una mitologia al voltant del sant i a un culte que ha perdurat fins als nostres dies.

De fet, encara avui, l'arquebisbe de València dona indulgència parcial als fidels que visiten pietosament o veneren els llocs, relíquies o records vicentins i pregunen per l'Església Catòlica. El culte a Sant Vicent, bressol del cristianisme valencià, roman infrangible disset segles després del seu martiri.

Miquel Macià
Francesc Martínez

Atles topogràfic de Catalunya

escala 1:50 000

Més que un mapa!

- 652 pàgines (3 volums)
- 60 000 topònims georeferenciats
- Índex toponímic
- Format: 305 x 215 mm
- Impres a 5 tintes
- Relligat: tapa dura amb sobrecoberta plastificada

- El territori de Catalunya en 3 volums i en un format de fàcil consulta

Enciclopèdia Catalana, SA

Diputació, 250 – Telèfon 412 00 30 – Fax 301 48 63 – 08007 Barcelona

Generalitat de Catalunya
Departament de Política Territorial i Obres Públiques
Institut Cartogràfic de Catalunya

Parc de Montjuïc – Telèfon 34-3-425 29 00 – Telefax 426 74 42 – 08038 Barcelona
Balmes, 209-211 – Telèfon 34-3-218 87 58 – Telefax 218 89 59 – 08006 Barcelona
Emili Grahit, 10 A – Telèfon 34-72-20 04 93 – Telefax 20 04 93 – 17002 Girona
Doctor Fleming, 19 – Telèfon 34-73-27 47 76 – Telefax 27 47 76 – 25006 Lleida
Anselm Clavé, 1 – Telèfon 34-77-23 01 56 – Telefax 23 01 56 – 43004 Tarragona